

העתונות העברית – כל ההתחלות

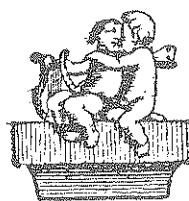
מנוחה גלבוע

העתונות בהולנד לבין היהודים באמסטרדם, וمسיבות פנימיות שבחוץ הקהילה היהודית. קהילה זו הייתה מגוונת מאוד, וכללה קהילות של יהודים אשכנזים וספרדים (כולל פורטוגזים), ויהודים אנוסים שחיו לחיק היהדות, ושאלו שאלות רבות על התנהגותם, עיסוקם וஸחרים, הן במסורת הדת והן בעולם החדש והמודרני. שאלות אלה היו חלק מהטיסיות שגרמו להופעתו של כתב העת העברי הראשון בהולנד "פרי עץ חיים" שמו (1691-1807).²

כתב עת ראשונים – "פרי עץ חיים" (המאסן)

יש להניב, כי הסיבות שהביאו להיווצרותה של העתונות העברית, קרובות לאלו שהביאו גם לצמיחתה של העתונות העולמית המודרנית¹ והן: ראשית האימפריאלים, הסחר עם מדינות המרוחקות מאיופפה (כמו דרום אמריקה), והעברת ידיעות למלחינים; אף לכל קודמת המצאת הדפוס, שבשלדיה שום עתונות לא הייתה צומחת או מניעה למדיה הרוחבים. ראשיתה של העתונות היהודית בכלל והעברית בפרט קשורה להולנד של תחילת המאה ה-18. הדבר נבע מיחסי הגומלין שבין

ה מאסן
לשנת
התקמוד
כלל שידום ומכתבים
אשר ואנפוז, וכקאו יחר על ידי אכשי
תבחן וודשי לשון עבר
ג'אניגסבערג

ג'אניגסבערג טנת-תקמוד
נדנק ננטק גודליק דיזאָן קראָטטען קראָטער
נדטקוּן ונטולוּת האַנְגָּה

פרי עץ חיים

חלק עני

הכר לאחמהט פטנטוֹרט מווילוט גוֹלֶט חכמי סאנדרט בגהַלְט
טום אל עין חייט. גס עטמאנֶה נשייל אַלְט. ספֿלְט זענְגְּסָט
סְלִינְגָּט אַקְּסָטְלָט וְסְלִינְגָּטְןָט. וְנוּמְלָט פֵּלְטָט כָּוּלְט. קָרָט
כְּכִלְתָּט וְקָכְסָט פְּלָטְסָט וְפְּלָטְגָּלְט. עֲזָוְטָט כָּלְטָט. מְלָאָט
טִסְטָט נְקָוְטָט גָּלְגָּלְט וְמִן זְקָקָט בְּלִילְגָּרְטָט עַיְןָט
טוּסָט גָּקָקָט פְּלָטְסָט אַלְטָט וְרָאָט גָּלְטָט סְלָטָט
מוֹו חָצָטָט פְּלָטָט אַלְטָט וְרָאָט גָּלְטָט. סְלָטָט סְמָוְטָט
שָׁרָטָט רָאָט וְשָׁרָטָט פְּלָטָטְןָט גָּלְטָט מְרָגָט וְרָבָגָט
שְׁלָטָט גָּרְטָט וְכָטָט שְׁלָטָטְןָט מְלָטָט עַל כָּלְטָט
סְלָטָט וְדָרְטָט אַלְטָט יְסָוְט עַל מְלָכָטָט חָכָוְט יְסָוְט עַל לְלָטָט
סְלָטָט וְלָטָט גָּרְטָט כָּטָט הַטָּלָט אַלְטָט
סְקָמָט נְקָוְטָט אָטָט. נְלָטָט וְשָׁטָט אַלְטָט
כָּל אָטָט יְסָוְט וְצָבָט אַלְטָט:

האַפְּרִידְן וְסְמִיטְיְּזָן אַל מְעַלְתָּט הַנְּבָרְטָט וְפְּרָנְטָט עַיְן חַיִּים
הַמְּכוּםָט אַת הַדְּבָרָט בְּזָוּפָט וּבְנִזְבָּנָט נְאָת הָ
הַדָּהָה בְּשִׁבְרוּתָהָם עַלְתָּה

וְסְגָּזָטָט פְּתָגָזָט סְלָטָט גְּזָפָטָט מְפָסָטָט מְלָיָט פְּוָדָט צְהָדָט אַלְמָאָט
מְבָרָט מְלָיָט גְּזָפָטָט

כְּבִית וּבְדָרְטָט

סְמָחָט פְּאָלָט זְקָפָט כָּאָלָט יְעָקָבָט וְאָלָט אַבְּרָהָםָט נִיְּזָט
סְמָחָט כָּאָלָט שְׁלָמָהָט פְּרוֹפָּסָט נִיְּזָט וְאָלָט מְוָיָּזָט

וְלְעַטְּסִיטָט סְמִיסָט

צְאָמָט הַסְּרָרָט יְזָרָט בְּעַזְּזָט

עד מלחמת המאה ה-19 – עתונות טוטאלית

התרכו סביר התפיסה המוסרית-הומניסטית. בפועל היו בחוברות יהודיה, בנוסף על שירים ואיגרות אחות, שתי יצירות רחבות היקף שכדי להזכירן. האחת, תרגומו של לטריס לעברית את הסיפור על איש דת מתחזה ונוכל. מעליו, מעין מעליי, "עיט אבוע" מאות לקוביאנס (סאטיריקון יונייני חי בשנים 180-120 לפני-נצרך), השפיעו על הספרות העברית בגליציה, באומה עת של פריחת הספרות העברית שם, שלחמה בחסידות בדרכם הסאטירית. לטריס נמצאו כתבי לקוביאנס, שתורגמו או לגרמנית ביידיש וילאנד. בהמשך פרסם לטריס מאמר קיזונני של יהודה ליב מיזס "על דבר סיבת היהודי ההכממות האנושיות מבני עמו". "הצפירה" של לטריס היא דוגמה, אם כי חריפה אול', לכתח-עת טוטאלית לשירה את האידיאות ואת השקפת העולם של ההשכלה.

עם צאתו לאור של "צ'ין",⁵ חלה מהפכה בקנה מידה מצומצם. יהרון זה דמה בחרונו לכתבי העת הקודמים, חוץ משני היבטים: א. סוף סוף יצא יהרון מסודר עירוך השטב במשרן שנתיימר וצופות, ברמה שלא הייתה כמותה עדין ואולי גם לא לאחורי. ב. "צ'ין" ניכרת גישה היסטוריציסטית של ממש. כאמור, הרואה הדיטורית הייתה מרכזית בתקופת ההשכלה. היא נבעה מהשקפת עולם הומניסטי, וסכמה ידה על יצירת הרוח של האדם בתחוםים השונים. למעשה היהת השקפת עולם חילונית, בגיןה שהשאפת העולם הדתית-טרנסצנדנטית, שהיתה שכיחה או בקרב העם היהודי. עד למחצית המאה ה-19 בטחה תנועת ההשכלה בעצמה ובאידיאלים האנושיים שבתוכם דגלה. ביחס זה, הוא שהעמיד עתונות טוטאלית. מבחינה זאת, ההבדלים בין כתבי העת המשכילים השונים היו בניואנסים ולא במוחות.

"צ'ין" כבר הגיב תגוכות עתונאיות על הנעשה בעולם היהודי, כמו תגוכתו לעילית ודקש" (שם, כרך א, עמ' 103) סמוך להתרחשותה.⁶ אמנם גם "המאסף"aggi במאמריהם לא מעטים על "כתב הסובלנות" של יוסף השני ועל "פקרות הלנת המתים", אלא שtagocות זו הייתה חלק מתכנית ההשכלה הכללית – להידמות לעמים שבתוכם ישבים היהודים – בעיקר כדי להשיג שוויון זכויות ולהשתלב בחברה היטובית. לעומת זאת, התגוכוה ב"צ'ין" היה לאירוע מסוים שקרה, להדרות מסוימות, ככל מרובה עתונאית.

עתונות המשכילה מראשתה ועד למחצית המאה ה-19 הייתה אפוא עתונת הבטוחה בדרכה, שאינה מטילה ספק בזרקota ההשכלה. לפיכך יש לראות בה עתונות טוטאלית, שלחמה על עקרונות תנועת ההשכלה בכל דרך אפשרית: פובליציסטית וספרותית (בסאטירות, במשלים, בפתגמים, במחוות ואפילו בשירה). במינוח בן ומנו ראיי אפללו לכונתה "ספרות מגוista".

השבועונים העבריים באירופה בשנים 1856 – 1886⁷

תקופה שנייה של עתונות החלה בשנת 1856, כשיצא לאור "המנגיד", השבועון הראשון בעברית. מתחילה שנות השישים של המאה ה-19 והוצפו קוראי העברית בעתונות שבועית:⁸ "המלחין", "הכרמל", "הצפירה", "הלבנון", "ה'חכצלה' ו'הקול'. שביעונים אלה היו ראשיתה של העתונות העברית. אך בקדם המשיכו לצאת כתבי עת תרבותיים-

עתונות העברית-המשכילה מראשתה, יש לראות מספר קטגוריות: ראשית ב"המאסף" בתקמ"ד (1784).⁹ הכו המרכז המופיע עתונאות וזה הוא הטוטאליות שלה. כל יכול היה כפופה לעקרונות תנועת ההשכלה, ולצונן לשנות את החיים היהודיים ההיסטוריים. לכך חתורה על-פי עקרונותיה, בראש וראשונה לימודי המדינה, כדי להפוך את היהודי לאזרה שווה זכויות, בלימוד העברית ודקדוקה גם כערך אסתטי, בהשפעה של התרבות זרפתית מוסרית (בשרה, למשל, בפתחם ובדראומת), ובכעמתה האדם והטבע במרקם עולמה המחשבתי והיצירתי בהשפעתם של פילוסופיות מודרניות. בתקופה זו יצאו קבצים רבים, לעיתים חדשים, לעיתים שוחזרים ולעתים כתבי עדות לא מוגדרות. כל כולם הוקדשו למטרה אחת: לשנות את התפיסה ההיסטורית של היהודי, שינוי בעל משמעות הומניסטי בעיקרו.

המאמראים ("מכתבים") בכתבי העת היו בתחוםים שונים לגמרי זה מזו, אם כי כונו לאוֹתָה מטרה. כך עסקה השירה באיכות האנושיות: השכליות, הרגשות והמוסריות. זו היהת הלל לאדם על מכלול תכונותיו, ולטבע – על יפחו ועל עצמותו.

אם נתבונן בתחוםים שבהם עסק "המאסף", נראה כיצד הם מכונים לאותה מטרה של שינוי היהודי, גם בתחוםים שנראים מסורתיים לגמרי, כמו מאמרם בתחום הפרשנות. לכורה ישן שביבון; ולמעשה, מאות ואלפים של מאמרים אלה נכתבו בעיתונות העברית, אלא שכובתם נבעה מעיונים מחודשים בלשון ובדרוק ומחשפת ביקורת המקרא הפרוטסטנטית. פרשנות זו שפה לפשט את הכתובים ולדוחות פרשנויות קוודמות בעלות אופי של דרש או אגדה.

כל מה שנראה כסותר את ההיגיון (השלל) בפרשנות המסורתית – נדחה בתוקף, וויכוחים מנוקדים רואות את היי גם על מוחות האגדה והшибותה. השכל-הרצי חגג את ניצחונו על המסורת. זו היהת דרך חסיבה חדשה בעיתונות המשכילה. ב"המאסף" היו גם ביזונרפיות של אישים, שהציגו במוחלך ההיסטוריה היהודי, ולאו דווקא בתחוםים המקובלים כמו רבנות. מאמרים רבים הכניסו לכתבי העת אלמנט היסטורי, שבסימנו הם עמדו.

"המאסף" אף הגיע במאמריו על מה שארע בגרמניה, כמו למשל פקרות "הלנת המתים", שעמדה בגיןו לוגדים יהודים.¹⁰ אמנם ידיעות לא היו בו ב"המאסף", אך תגוכות על הנעשה בעולם היהודי היו, ולא מעט.

טוטאליות ולחפות עולם ההיסטוריה של כתבי העת המשכילים בתקופה זו, ניתן להביא כדוגמה את "הצפירה" (1823) של מאיר הלו לטריס. כתוב עת זה יצא לאור בבלגיה. לטריס נתכוון להוציא יהון (לפנוי לא היה יהודוני), אך לא עמד בכוונתו זו, והקובץ שהוציא גנותו יחד, אם כי מענין. יהון והיתה תוכנית גדולה, חוץ משירים יועדו לו "בארוי כתבי קוש" – על טהרה הרוצינאים; "תולדות היהודים ותולדות גודלי ישראל"; "תולדות עם ועם ותולדות אנשים נפלאים מהימים אשר עשו להם שם אם בגבורות או בחכמה, ברשע או בתרמית לב: לזרות דרכיהם ולקחת מוסר" ועוד כהנה וכנהה. כל החומר

הצפירה

HAZEFIRAH

מחורו באשכנז .
14 רילס טארק לאצטן .
בגטמיזר 8 מט' לאצטן .
בן ליביג צ'נָה .
שלבי סדרות :
כל צורה קרטון 6 גראם
מושטה 12 גראם .

ברוסיה ופולין .
השלול במרקוטר לשנה 5 רילס .
ליביג צ'נָה 2.75 רילס .
ליביג צ'נָה 1.50 רילס .
בור או הרוזה 20 גראם .
5 דאלר ליט' .
בנטליירק .

מכתב עתי מישמי חדשות

וזוא לאור אורת בשכובע, פאת

חיים זעליג מלאנימסק'

№ 13.

ווארשו רוח נון תרמו

Warsaw, 25 March (6 April) 1886.

שנת השלש עשרה

הודעת חמוֹל

הנליין הוּוֹ האחרון לדבע השגה הנכוֹז, והנוֹן מדיעים לקרוינוֹ. הנכבדים כי קבלנוּ רשות מהמשולח להוציא את הצפירה מדי יום ביום, ומרاشית חרבע המא והלאה, היינוּ מיום 1 (13) אפריל, הוא יום נ' ח ניסן הבעל, השנה העפירה את פניה להיות מכתבה עתוי יומי בתמונה פרארמאט גודל, ותרחיב את נבולותיה לאסף בקרבה עניות נספחים על הראשונים, ככל מכתבינו עתים היומם אשר בארצנו, כמו ייעוץ שנות המתחדשות בכל יום בשער היומץ והדרשת המשעה, עסקו הבירוע והולפה, שוקי המיכלות וכל מלאכת מעשה וכו', גם דיעות הדרישת ילדי ים הבאות אלינו עיי טעלינראטס וכו' .

נחוֹר הצפירה הוּוֹת לשנה 8 ר'וֹב, לחץ שנה 4 ר'וֹב, וללבע שנה 2 ר'וֹב, הוחתומים אשר כבר שלטו לנוּ מראשית השנה בעד שנה שלימתה, יסיטו על המחוֹר הקודם עוד 25.2. ר'וֹב, מען ישיט הצפירה הוּוֹת בכל ים, והחותומים החדשניים ישלחו לנוּ כקף חתימות על אודרמען שלנו, ונייעו להם נגעערן הצפירה עיי הפאסט תמיין כפדרן .

באשכנוּ מחוֹר הצפירה לשנה הוא 24 מארכט, בעספדיין 26 פל, בוית הארץ 30 פראנק, באמעריקה = דאליאר, והחפאים כי נשלח להם חעלם בחול ר'ק ב' פעםיס בשכובע, או יונכה להם $\frac{1}{2}$ מן המחוֹר הנל' לשנה .

בנקניות שיחוּ לנוּ סוכנים קבויים, יכולו החחותים לטסלא את כקף חתימתם ליד הסוכן, ווקביו מבנו תועודה אוֹו תנען להם הצפירה לאַזְזֵן הסוכן ר'ק דריינט עיי הפאסט, את שמות הסוכנים הקבויים האלה לעיריהם גוּריע עוד בחזפייה בפרט, והחפאים להיות סוכנים חדשים יפנו אלינו ונודיעו להם תנאיו .

מלאים בר וככתי מסכנות לפחר גוּם — עד כי לא אוחז ושיטים כן הטמפלכות האדרית החובקת בזועוֹתיהן עלם בתבנית על המחוֹר הנל' הדקינה האות עבר עליה רוח קנאה, ועתה ארך גפלת בעלניא ויצא טבנה בל הרדה' חיל'ן דז'טס' בחרה חישגה התברעתה רושפי מפדרה היו לבן ברחותבות קרייה, ביליה תפיזגה התברעתה רושפי אש פלהות, הארכה הארדים קרם הליל' ופצעים, פעשי המטהר גמופו או גמעדן געגערן מלכת מספר שאמן . והוא אוף קצת מראות הגנעים והפגענים אשר עשתה האנארקיה בת חזהות במשך הימים המפעימים האלה ! אכזרי עלם התהוֹ, נבורי החלומות במיטרי התבל, ראש פראי הברהה, חגנו בארכ' בעלניא דהן גזחון אום ומחל'ה . הממשל העבניאן בכל אמן עטלה זיינעה לא עזרה כה להשבה שאון החוללים לילדונע סעתה דוחם, ואן רוחה בעיטים אשר זוא אדרית דבר, כאשר אין ביל' חשבן אשר זיל' לטפער או טספער דונק ותולרט .

בעת ההוא, בעוד אשר מתקרים רוצוי אורה זירדרפו וזה את אחר, בעוד אשר דרכי האסונות ועקות ורעיש כל' לב בעלניא גנס מוחזקה לה, עוד נשגבה הא מכינית גונש, להזיא משפט חרין עריך וארים עשנים, מקום שם המטהר הנורא מציגן מן החביבים לחייב דוחה לזרה הזהה כל' החטן ולרכן חתעה להליך, להשאו לחייב דוחה ואילו ניא חזון הנורא כי זירף שם נשפ' לסתות בין עיי טפלה וארים עשנים, מקום שם המטהר הנורא מציגן מן החביבים כאלם בלחות ומי שער שחת, בוקה ומכוקה וסבוקה ! מה נהדרה מהחה בעלניא מאו, במלחאה דרעננה קאן בון שפן, בשלותה ובצדקה, נרבולחה הרחבה, בשפעת בון דרשת מעשה, באסכים

תוכן העניינים . דברי היסוס . חוצה לבי' ישראל . פאנאכיא .
הארדיינן . ליטפישאג . ניקאלאיוּן . פאנאכיאנאר .
פראז'ין . פאנאכיאן . דראז'ין . דראז'ין שנות ז'ההען .
שאלות ותשובות .

דברי הימים

עלטה הכסה את שמי הארץ הקטנה בעלניא . זה בשבועים צ' ש' הוֹרֶן, והשערויות אשר נטשו טסביב על פני הארץ, מעלוטה על כל יוויע העזים את כור החריות והחרוג והאבדן אשר עללה הקטמנגע בפאיין עת שלמה שלמת . כמו קל' קסmissים גנומי לחש, החרוללו שם לפטע פהאטם בכל עבר ופניהם רוחות רעות, ייזרי משובח ואכזריות רצח, יסמי שוד חמס, וווח פיצז' משוחה להבל דוחה לזרה הזהה כל' החטן ולרכן חתעה להליך, להשאו לחייב דוחה ואילו ניא חזון הנורא כי זירף שם נשפ' לסתות בין עיי טפלה וארים עשנים, מקום שם המטהר הנורא מציגן מן החביבים כאלם בלחות ומי שער שחת, בוקה ומכוקה וסבוקה ! מה נהדרה מהחה בעלניא מאו, במלחאה דרעננה קאן בון שפן, בשלותה ובצדקה, נרבולחה הרחבה, בשפעת בון דרשת מעשה, באסכים

גניליוונתיו הגיעו לפינות נידוחות על פני כדור הארץ. דומה שתפקידו והשפעתו היו גדולים מ אלה של כל שביעון אחר. כך למשל, וקרוב לוודאי בהשפעתו, הופיעו ב嚷גד בسنة תרל"ט (1870), מספר גניליוונות של העтонן "הדורר" בעריכת ברוך משה מוזחוי. העTHON נכתבה בכתב יד, בתבניתו "המגיד", והוא בו מדורר "על המדיניות בו יאמר", שרוב ידיעותיו נשאבו מתוך "המגיד". על מאמריהם אחדים צוין במפורש, כי הועתקו מ"המגיד". ב"הלבנן" היישולמי תמיד התייחסו לדבריהם שהופיעו ב"המגיד", ובדרך כלל עשו זאת בביטחון. ב"המילץ", לעומת זאת, עוצב מאמר המערכת המודרגני, שהיה אחת מהתרומות רבות-הערך של עורךו, אלכנדר צדרוביץ, לעתנות העברית.

ב"המגיד" צמח והפתח המאמר הפובליציסטי המודרני, אם במאמרי העורך דוד גורדון, או במאמרי א.צ. צויפל בעל הסוגנון העברי הנקי, הבהיר והמסודר, ואם אחראיכ' במאמריו ההיסטוריוסופיים של שמעון ברנפולד.

הידייעות מן העולם הכללי היו בחלוקת מועתקות ומחורגות מעתונאות המדינה, שבה יצא העתן לאור (הוא הופיע חליפות בלבד), בברלין ובקרקוב), בחלוקת מעותנות יהודית (בעיקר מן "האלגמינו ציטונג דס זיגטונגס" בגרמניה¹⁰), בחלוקת העיגיו בדורך הטלגרף ב"המגיד" נקרא

ספרותיים, ובמה ירוחונים⁹, ורבונים וסתם קבצים. בחלקם ניתנו כשי מן העתוניות השובעתית לחותמים, או למטרות תחרות, אם בכורה שנותוניות וואט באוצרת רבוניהם, כמו "המליץ" למשל, שהירובה לחעניך "מתנות" באלה לחותמיין. אך עיקר תכליתם היה לפרסם מאמריהם וסיפוריהם, שלא היה להם מקום בשבועונים, במיזוח בשל גודלם. אז החלו גם להסתמן דיפרנציאציה בין העתוניות השובעתית לבין כתבי העת האחרים, שהתחבטה באופי התכנים והצורות. כתבי העת נטו יותר לפובליציטיקה, למאמרי הגות וליצירות ספרות, בזמן שהשבועונים מלאו יותר ויוצר אינפורמציה, מכחבי קוראים ויצירות ספרות קארוות או בהמשכים.

שכועונים אלה היו בבחינת עתונאותם לכל דבר, משומש במבנה שלהם, בחגוכותיהם לנעשה בעולם ובמלחמות על דעת קהל ועל חותמים — הם פעלו, למעשה, בתבנית העתונות היומיית, שלימים הפתחה ותפשה את מקומם. ההבדל היה, כמובן, בקצב ובאנטנסיביות של מסידת המידיע והתוכנוב על המתרכז.

לשבועונים אלה היו "בקבוקים" בערים ובמדיניות שונות. עיקר הכתבות ("קורס Podenziose") היו בעניינים יהודים, והעתונות הוצפה במכתבים מעיריים גדולים וקטנות וממדיניות קרובות ורחוקות.

卷之三

לען ר' יונה ר' מילון ר' יונה

המניד

בז' ג' – ערך שטוחה במל' חלקי תבלין כל' יונק הול' אס' עט' מושך רוח' לוחם כל' אט' מושאל' – להעלו' לחשון האמן הצעיר השעודה.

וְעַמְקָם בְּבֵית יְהוָה

הַמִּזְבֵּחַ

卷之三

המגיד נומען (מספר) 1

(הומניסטיות) עם דגש על נאמנות לדת ורצון להיות אוור לגולים — מטרות שתאימו את העתונות העברית כחמישים שנה קודם לכן.

שלוש תגבות לפראעות 1881

עלומת דוד גורדון, שבראשית שנת השמונים החל לפרסום ב"*"המגיד"*" מאמרם כמעט ברוח חיבת ציון, דבר צדרכוים ממשיכל קלאליס. דוגמה מאלפת לכך היא תגובתם של שלושה שביעונים לפראעות 1881. ב"*"המלחין"*", גיליון 16, 1881, בשבועו שלאחר הפראעות, כתוב צדרכיהם במאמר "נחפשה דרכינו ונתרורה":

באו וראו כמה מספר היהודים המחזיקים בתמי משקה ובתי זונות, מבירחיהם מכס וועשי מסחר בשטרות מזופפים, סרסורים מתכדים בבחיה האכשנאות וועוד... נחוץ ליסד בכל עדרה ועדדה קופה למשען אנשים כאלה בתורת הלואה, או גם שלא על מנת להחויר ולהמציא להם פרנסות קבועות ובוטחות, ואו יטב לנו פה [ברוסיה] מאשר לאחינו בכל הארץ הנארורה, כי אין עם ישר ותמים אהוב את עמיתו בלבד נכן כהרים.

צדרכיהם הטיף כאן לשינוי מקצועות, לפראודוקטיביזציה, לשינוי כלכלי-מוסרי בחימם היהודיים. הוא ראה ברוסים עם "ישר ותמים", והציגו שלא להאשים את הרוסים הפורעים ביהודים אלא את היהודים עצם. וזאת כדי היטה ההשכלה המכובדת כבר מהנה שקדם לכן. ב"*"המגיד"*", גיליון 18, 1881, כתב דוד גורדון במאמר ראשי שנשא את הכותרת "יום לבנות גדרך":

ביהו לנו מקום קטע בשבת, מקום קטן שיימודר ברשותנו, מקום קטן שמננו לא יוכלו שונאיםנו לגרשנו משם, אז תראו, כי כל טובים העמים לא יחשבו לאירועים... שימו בני עמו כל זאת אל לבכם: ראו, כי הרעיון ליסד מושבה לאחינו בארץ אבותינו איננו זהה, איננו שגוען ואיננו חטאה. הרעיון הוא זו לבנות ערי מקלט לאחינו הנרדפים. עתה העת שנבנה גדרות לישראל.

עלומת "*"המלחין"*" ו"*"המגיד"*" נהג השבועון "הצפירה" בדרכן שוניה. בגיליון 17 של שנת 1881, בשבועו הראשון לאחר הפראעות, אין מאמר ראי עלייה, אך מופיעים הפרטם וכל נוראות הפראעות בily פרשנות. נחים סוקולוב היה או משכילים בהש��תו, אם כי לא הגיע לקיצוניות של צדרכיהם בהאשמה עצמית, אך גם לא לדרך האלומית-ציונית של דוד גורדון.

מן האמור לעיל עולה, שבמחצית השנייה של המאה ה-19, אין העתונות העברית כה טוטאלית כפי שהיתה חמישים שנה קודם לכן. "*"המלחין"*" היה אולי העתון היהודי ביותר. מבחינה אידיאית משכילים הוא דשדש במקומות אחד, אך עם זאת הוא עד בדרישות היומיומיות, הגיב בחריפות על עתונות רוסטיות אנטישמיות ועוור ויכוחים פנימיים. ראיו להגדירו כעתון חריף, קיצוני ולוחם.

גם "*"הקרול"*" (1876), שיצא בקניגסברג (פרוסיה), היה מכובן בעיקרו ליהודי רוסיה. בעתון זה היה משוח מוחר. עורךו דוד קינסן (מייכל לוין) היה חסיד ואחיו — ישראל דב פרומקין, שהוא חסיד גם הוא, והוציא

מדור זה בתחילת בשם "הקרול-רב"). לא היה איזון בין הדשות פנים לחשות חוץ: הדשות הפנים היו מרותות יותר, וכן ניתנה עדיפות להדרות מן העולם היהודי על פני חדשות "כלויות".

מכאן קשה לקובע, כי במחצית השנייה של המאה ה-19 הייתה העתונות העברית טוטאלית. מתחמות שונות, לעיתים סותרות, והש>((פ))ות רבו-ת-גוננים החלו רוחשות במרכזו ההשכלה; לעתונים החל לחדור הספק בדבר תנועת ההשכלה של אז, לאו דווקא ספק במטרה של אותה תנועה, אלא בדרך שאל המטרה. הדריכים חדרו להיות ברורות ומובחחות. החלו ויכוחים נוקבים בין כתבי העת, גם בין אלה של באורה שירתו אותן מטרות של ההשכלה כמו למשל "*"המלחין"*" המשכילי והמליטאנטי ו"*"הכרמל"* מצד אחד,¹¹ ו"*"המגיד"*" ו"*"הצפירה"* מצד אחר — שכמעט לא

הבחינו בסטריה בין אמונה לבן ההשכלה, לרבות מדע. "*"המלחין"*" ניחל ויכוחים על ענייני דת בצורה חריפה וקיצונית, כמו למשל בענייני "התקיינות בדת" (ראה להלן), לעומת מודעות "המגיד" שהיה מותן וקרוב לעמדותיה של היהדות האורתודוקסית בעניין זה. עורךו של "*"המגיד"*", אליעזר ליפמן וילברמן, היה איש דתי.¹² בסופם של מאבקיו עם המשליכים הקיצוניים הגיע "*"המגיד"*" לאותיות, ואחריך אף לצוונות, לפני "*"המלחין"*" ולפני היהות תנועת "חיבת ציון", ובוודאי שלפני הקמתה של התנועה הציונית.

"*"הכרמל"*" לא היה רק מתון במאמריו; הוא גם לא השכיל לשים בראשו ידיעות (אינפורמציה), ובוודאי שלא ליריעות בכתובת המשנה שלו. בדבר זה הצ庭ן "*"המגיד"*", הודיעו לחושיו העתונאים הערים של זילברמן, שמא היגליין הראשון הדגיש את השפה במסור ידיעות של בכותחות המשנה: "מכתב קורות הימים יגיד לי יעקב מהגעשה והונשמע בכל חלקי תבל בין כל יושבי חלד אשר יגעם ואשר ראוי לדעת לכל איש ישראל לחועלתו ולתולעת השפה העברית הנחמדה". גם אם בכתבי עת קודמים הייתה קיימת אינפורמציה, היא הובלעה וכמו "*"התמוסה"* בדרך אגב בתחום המאמרים. ידיעות של ממש על הנעשה בארץ הופעthrow של כתבי העת או בעולם, לא היו בהם. "*"המגיד"*" היה החלוץ בתחום זה.

"*"המגיד"*" גם היה העתון הראשון הראשון שגיבש צורה גראפית קבועה לעמודיו. עתונים אחרים שינו מפעם לפעם את מבנה העמוד ומיקום המדרורים השונים, אולי מהיינדר חוש עתונאי, ובוודאי מחד אי-ההמצעאות בפסיכולוגיה של הקורא. לעומת זה, כל הנראה מושם שרש"י פין, עורךו, ערך כעשרים שנה קודם לכך עת ("*"פרח צפון"*), שדרמה יותר

לאראשיתה ולניצניה של העתונות מאשר לעתונות של תקופתו. את מטרת "*"הכרמל"*" ניסח פין בתוספת הרוטית: "מקווים אנחנו למציא דרך אל לבות בני אמונהו, העשירים ביסודות מוסרים וזרתים, ועם זה הם מחוננים בהגון בריא ומעשי. כאשרנו נשענים על האמונות הנצחיות של אמונהנו, הכוללת בחוכמה גם אמותות המשמשות מוקד" ברכח לכל העמים, ולנו ביחד, בלשון כתבי-הקדש, אל מחם ולbum של אחינו על דרישות הזמן והתאמתם עם יסודי דתנו". (גיליון 1 בתוספת הרוטית).¹³

המטרה שהצהיר עליה פין הראתה דריכה במקומם, מבחינת האידידי אולוגיה של ההשכלה בראשיתה. זו היהת תعروובת של מטרות מוסריות

בஹשכים בכתביו העת, וסיפוריים ארכיטים התפרסמו אף הם בהמשכים בעיתונות השבועית, כדי למשוך קהל. החל בזה "השחר" של פרץ סמולנסקין, וזה היתה תופעה חדשה במחצית השנייה של המאה ה-19. פולמוסים קשים בעיתונות העברית ובלשון בוטה ביותר היו בשני נושאים: בנושא ב"יקורת הספרות העברית", לרבות ב"יקורת העיתונות", ובנושא התקיונים בדת.

ב"יקורת הספרות לא הייתה נושא ספרי הסגורה בלבד" את אמותיה של הספרות היהפה. ראשית, משם שהספרים לא ישבו או מגדלו שן. זו הייתה "ספרות מעורבת", ונitinן אף לומר "מגוויסת" לרעינותו ההשכלה. הפולמוסים היו על החקיכים החברתיים שבאו לביטוי בספרות, ולמעשה היו על האידיאות של ההשכלה. זו הייתה ב"יקורת שנדרה בהשפעת המבקרים הפוזיטיביסטים הרוסיים פיסארוב וצ'רניצבסקי. מי שפתח את הפלומוס הזה בעיתונות העברית, בצורה חריפה ביותר, ועורר בה טערה, היה אברהם אורן קוברן.

ב"יקורתו תקף קוברן סופרים רבים, ובهم אוטורייטה בספרות, כמו רשיי פין וששי אברמוביץ' (מנדיי מוכר ספרים). על הספרות העברית אמר, שהוא "ספרות מדומית", שכן אינה משקפת את החיים (איינה ריאלייסטית). קוברן לא הסתפק בספרות; הוא נתה את העיתונים "המגיד", "הכרמל" ו"המלך" וגילתה אין-סוף ליקויים בהם. כך למשל טען, שהמגיד מלא "דברים של הכל" ושהכרמל מלא חקירות של הכל. את "המלך" ביקר בלשון עדינה יותר, שכן פרסם בו אחדים ממש מאמרינו. העיתון היחיד שקוברן שיבח ב"חקר דבר" שלו, היה "קהל מבשר", עיתון ביידיש שהוציא אדרבויים. כמו כן שיבח את אייזיק מאיר דיק על שהוא כותב "סיפורים נעימים ומועילים בעיד החמן". קוברן ראה בספרות "מכשיך חד" לשינוי פני החברה, וזה הייתה נקודת המוצא שלו ב"יקורת".

עורכי העיתונים שנמכרו ב"חקר דבר" וסופרים שנפגו ממנה יצאו נגדו במאמריהם חריפות, ולמענה נחסהה בפניהם העיתונות העברית. סופו שחדל

לכתוב עברית, ואחר-כך אף התנצר.¹⁴

ואולם, הפלמוס הגדל ביחס לעיתונות העברית בעת ההיא, היה בנושא התקיונים בדת. פולמוס זה הקיף כמעט את כל העיתונות העברית המשכילתית והאורותודוקסית, ונתפסו אליו בקובנה ובוילנה ורבנים חרדים, שכינו עצם "הלשכה השחוודה", והשתתפו בוויכוחם בקונטראסים מיזידים, ב"הלבנון" וב"עתוניים" מיזידים שהוציאו. הדברים לא רק שנכתבו בלשון חריפה וботה ובשימוש בגידופים, אלא גם פגעו קשה באנשים רבים.¹⁵

הויכוח קומם בראש וראשונה את הרבנים, משום שעידיין זכרו וראו את חוצאות ה"ירפורמה" בגרמניה. בגיןוד לרופורים ציפו המשכילים ברוסיה, כמו מיל'יליאנבלום ויל'גולודון, שגם הרבנים סמכו יידיהם על השינויים. הם לא צפו היפרדות מן היהדות המקורית, כפי שארע בגרמניה, אלא תמורה בתוך-תוכי התפיסה הרבנית, והציעו לרבנים להמשך את פועלם של חכמי התלמוד בסיגול חוקי הדת לחים. כמו כן לא יצאו נגד החלמוד, אבל הכריזו מלחת חרומה על ה"שולחן ערוך" — שבו חלו את קיפאננה של היהדות. הפלמוס האמור נמשך עת ארכאה — בשנות השישים המאוחרות ובשנות השבעים של המאה ה-19.

בירושלים את "חכילת"). הוא לא הפגין עקבות, והודיעות המובעות בעיתון נגדו לעומת אלה. לאט לאט התרכו ב"הקל" כותבים סוציאליסטים בחסותו של רודקיןסון החסיד. יתרה מזאת, רודקיןסון אף היה המוביל של העיתונים הסוציאליסטיים הראשונים — "האמת" (1877) בעריכת אהרון ליברמן, ו"אספט חכמים" (1878-1877) בעריכת יינץ'בסקי (בן-ז'ן). כמו כן השתתפו בעיתונו של רודקיןסון מטובי הסופרים של החשכה, כמו מיל'יליאנבלום. רודקיןסון הרבה להתפלט עם עורכים ועם עיתונים אחרים, לא אחח בלשון בוטה. יתכן שה"הקל" היה מופש מקום חשוב יותר, אל מול האיגר רודקיןסון לאמריקה, גם בה ניטה, ללא הצלחה, להמשיך ולהוציא את "הקל".

רק עתו אחד — "הלבנון" — לא כיוון את עצמו ליהודי רוסיה. בראשתו, כידועו, הוא הופיע בירושלים. כשהחל להופיע בפריז, המשיך למסור אינפורמציה על יהודים וארץ ישראל, ופרש מכתבים ממש ורשומות ומכתבים עיירות אגן אפריקה והמורת — אלג'יר, פרס, טורקיה, הודו ועוד.

ויכוחים ופלמוסים

לא אחת נקטו עיתונים שונים עםדות סותרות בענייני החיים היהודיים ובעניינים חברתיים-תורכתיים. יותר ויותר התעוררו בהם ויכוחים ופלמוסים, שעיקרם הטלת ספק בדרכה של ההשכלה העברית. ככל תנועה חדשה, ואותה תנועה ההשכלה בחינוך דרך להרששת עקרונותיה. אין פלא אם הוא עיתון נושא בתהום זה אמרם רבים בזונאי הינו. "המלך" היה נושא דגל המהפהכה בתהום זה במחצית השנייה של המאה ה-19. "הכרמל", שיצא בוילנה, היה מתחן יותר, ואפשר גם לדבנים לכטוב, להתפלט ולהשתתק בו. מכאן יובן, כי במאמרם שעסוקו בנושא תינוק ב"הכרמל", לא נקטו עדות מהפכנים.

לעומת קו מתון זה, המתנגד>Rodkinson, עורך "הקל", לכל עמדה שנתקטה ב"המגיד" וב"מלך". "המגיד" היה גם הוא מתחן בויכוחים אלה, משומש שערכו זילברמן היה איש דתי, ואילו דוד גורדון ב"המגיד" הקדיש את חייו לנושא אחר — ל"שאלת יישוב ארץ ישראל".

עיקר עניינו של החלק הפלוליסטי של "המגיד" נסב אפוא על "שאלת יישוב ארץ ישראל". העיתון ניסה לעורר את הציבור היהודי לתחום ביישוב הארץ, וראה בכך זו את ראשית הפתרון לבעיית היהודים. חrifתו הגיעה לשיא, בעיקר בפלמוסים שפקרו את העיתונות העברית בדבר ההגירה לאמריקה. מובן שה"מגיד" יצא נגד הגירה זו בחירות. דוד גורדון, שמוא שנות השישים המודרמות כתוב بعد ישב ארץ ישראל, לא יכול היה לקלבל בשוויון נפש את ההגירה לאמריקה כפיתרין ליהודי אירופה. לעומת "המגיד", לא גרס "מלך" שההגירה לאmericה היא בוגר חטא, וכך לא גרס גם "הצפירה". "הצפירה" ראה בעין יפה את רעיון יישוב ארץ ישראל (בעיקר אחרי ניסיונו של סייר לורנס אולפני לנקוט את אדמות הארץ מידי הטורקים, ב-1878), אבל לא כפיתרין היסטורי-מדיני לעם ישראל, אלא כישוב היהודי שצורך לדוחה עליו לקהל הקוראים, ולדאוג לו כמו לקיבוצים יהודים אחרים.

בין העיתונים היהת גם מחרות ספרותית. ספרים שלמים (ромנויים) באו

מעתונות שבועית – ליוםית

ולסימן, לא עסكتי כאן בעיתונות הארץ ירושלמית – היישובים, שהתחפחה משנות השישים של המאה ה-19, ושממנה צמה גם העיתונות של אליעזר בן-יהודה. לעתונאים אלה היו בעיות אחרות לנמרי. כך לדוגמה, הנציחו היישובים בעיתוניהם את מלחמת עדת הפרושים ("הלבנון" ועוד) ועדת החסידים ("החבצלת").

עתונאי של בן יהודה ניסו להיות חדשניים ובשל כך נמתחה עליהם ביקורת קשה. מתוק בקרורת זו ובchangement העיתונות העברית באירופה, נללה בארץ העיתונות החדשה המודרנית לאחר מלחמת העולם הראשונה, החל ב"הארץ" (על גלגוליו הראשוניים כ"חדרות מהארץ הקדושה" וכ"חדשונות מהארץ") והמשך ב"דאור היום" ו"דבר".¹⁶ פרק זה בתולדות העיתונות העברית ראוי לסקרה נפרדת.¹⁷

בשנת 1886 הוציא י"ל קנטור בפטרבורג את העיתון העברי היומי הראשון – "היום". השבוועונים חשו מאיבוד קוראים, ובתוך כדי שנה הפכו אף הם לעיתונים יומיים. שינוי מהותי לא חל בהם, אבל עם שיפור התקשורות באירופה החלו להגיע ידיעות לערוכות העיתונים במשמעות גדולה יותר. המתרחש בעולם היהודי ובעולם בכלל השתקף בעיתונות היהודית בירור אנטינטיפוט. עתון יום שיש יהוד מוקם מועט להברת, אבל ההיבט התרבותי-ספרותי השתקף, בדרך כלל, בספריו שי של העיתונות היומית לחותימה. קנטור, למשל, חילק למניין ירחון ספרות-תרבותי בשם "בן-עמי" (פטרבורג, 1887).

- הכרמל – ר' תמן טרכ"ז / 14 בינווי 1860, וילנה.
- המלחין – כ"ה תשרי תרכ"א / 29 בספטמבר 1860, אודסה.
- הצפירה – ד' אדר א' תרכ"ב / 23 בפברואר 1862, ברלין.
- הלבנון – ר' י"ח אדר תרכ"ג / 1863, ירושלים. הגליון הראשון של "הלבנון" בפריז הופיע ביום חמ"ה טבת תרכ"ה / 6 בימאי 1865.
- הකול – י"ג אדר תרכ"ז / 7 במאי 1876, קניגסברג.
- החוון בכתבי העת משנות השישים ועד שנות השמונים של המאה ה-19 הוא "השחר", שיצא בוינה בעריכת פרץ סמולנסקין.
- עתון יהודי בוגרניט שזכה נגד יישוב ארץ ישראל, אך גם תקופה ותופעות אנטישמיות.
- התוספת הירושית של "הכרמל" הייתה וידיאלית ומיליטנטית, לעומת החלק העברי שהיה עצור ומאופק. אולי משום שהחלק העברי היה מכון לייהודי וילנה והחלק הירושי נoon לשאלותן הרוויות.
- עד בואו של דוד גורדון קישט זילברמן את "המגיד" בשיל"ת (מגן דוד וכו' הפסוק: "שוויה כי' לנגיד למגיד").
- על פירוגות של ש.ל. ציטרון, העולם, מרע"ב / 1912, גיליון ט"ז.
- על פלמוט והאה: יוסף קלוזנר, היסטוריה של הספרות העברית החלשה, ד', ירושלים 1963, עמ' 169-139.
- על פלמוט והאה: יוסף קלוזנר, שם, עמ' 190-355. וכן: גدعון קצנלסון, המלחמה הספרותית בין היהודים והmeshullim, תל-אביב 1954.
- כמו כן לא עסكتי כאן גם בעיתונות העברית שהתחפחה בארץות הברית ולא בקיותה לעיתונות העברית באירופה. גם פרק נפרד זה בתולדות העיתונות ראוי לפחותקה ונפרדה.

1. יש הרואים ב"לוחות Romani" (*Acta diurna populi Romani*), שהוצעו בהוראת يولיס קיסר, את ראשיתו של העיתונות בעולם. אלא שעניןנו כאן בעיתונות המודרנית, זו שצמיחה עם הפילוסופיות החדשניות. אלה היו הומניסטיות באופיין, והעמידו במרoco את האדם, את אישיותו, חכונתיו, וכו' לדרת ודור. ראה מאמרו של ז. טורי, "ראשית העיתונות היהודית בחולן", בתק"ר: ספר הזוכרן לבנימין דה-פריס, כל אביב תשכ"ט, עמ' 310-327.

3. אני פותחת כאן עיתונות המשכילה, ואני מביאה, לצורך זה, ניצני עיתונאים קורדים – לא את "פריען חים" (1807-1691) ולא את "בכורי קצין" (1715). שניהם כתבירת צורתה "שאלות ותשובות", ואנו שראה מוקובל על היהדות האורתודוקסית זה ודורות. כמו כן אני מביאה לצורך הדין כאן את "קהלת מוסר" של מנדרסון ובוק, שיצא לאור באמצע המאה ה-18, לא הצליח להתמדר ועד מרהה נשכח. ראה ערכימים אלה: מנוחה גלבוע, לקסיקון העיתונות העברית במאה ה-אקס, תל אביב 1986.

4. מאמרם על פקודה "הלהנת המתים", ראה "המאפק" תקמ"ח/ח' 1797.
5. צין – יצא לאור שני כרכים שנתיים, פרנקפורט ע"ג מילן, תר"א/1840-1841.
- תר"ב/1841-1842. ראה גלבוע, שם, עמ' 66-70.
6. ראה ב. מבורך, "עקבותיה של עליית דמשק בהתחפחותה של העיתונות היהודית, בשנים 1846-1840", צין, כ"ג כ"ג, תש"ח, תש"ט.
7. אני כולה בסקריה ואתה ת"ה לבנון" היישובים ולא את "החבצלת", ככלומר לא את העיתונות העברית שיצאה בירושלים. עיתונות זאת ראה לסקירה נפרדת, ממשום שיש לה קו התחפחות נפרד מעיתוני ירושלים בשנות השישים והשבעים ועוד לרוחנו של אליעזר בן יהודה.
8. הגליונות הראשוניים של השבוועונים הבאים יצאו לאור:

המגיד – ר' חסן מדרט"ז / 1856, ליק.